

že referát postrádal výraznější propojení teoretických poznatků a praktických zkušeností jednotlivých teoretickým konceptem pracoviště jako významného socializačního pole.

O. Bakoš se ve svém vystoupení věnoval *problematické mládeže a masové komunikace*, a to zejména výkladu dnes již tradičních otázek: nahodilosti působení masových prostředků, převahy pasivního přijímání jejich obsahů a forem — zejména mládeži, nedostatečnou citovou i rozumovou vybaveností mládeže pro působení massmedií, závislosti stupně zážitku na věku aj. Referát O. Bakoše vyvolal živou polemiku, v níž byl vysloven i nesouhlas s autorovým přístupem.

Rada zajímavých postřehů, poznatků, názorů a nových přístupů byla vyslovena v diskusích k jednotlivým referátům. Zúčastnili se jich vedle uvedených referentů např. J. Pašiak, M. Marušiak, prof. Schubert, prof. Topolský, J. Šiklová, L. Prudký, J. Vitečková, P. Ondřejkovič, K. Šuran, G. Mikšová, M. Kubíčková, L. Šilhánová a jiní.

Seminář potvrdil, že sociologie mládeže na Slovensku nabírá dech nejen k širší inventarizaci dosavadních teoretických a praktických poznatků, ale i k prohloubení vlastních přístupů.

Milúše Kubíčková
Libuše Šilhánová

Třetí směr současné francouzské sociologie

Je otázkou, zda vývoj francouzské sociologie prodělal po druhé světové válce jen svou renesanci nebo zásadnější nástup nových směrů. Otázkou také zůstává, do jaké míry je přirozená a bezděčná současná snaha zachovat kontinuitu se sociologickými velikány vlastní minulosti a rozvíjet tak originální francouzskou sociologii ve spojení se snahou odpovídat na aktuální otázky současného života aktuálně, to znamená i s pomocí metod odjinud a zkušeností odjinud. Nesporná je však skutečnost, že francouzská sociologie se v posledním dvacetiletí stále výrazněji soustřeďuje na seriózní a hloubkové řešení problémů vlastní společnosti. Je to zároveň snaha o větší a účelnější konkretizaci vědeckého zkoumání. Snaha přirozená a důvodná i tehdy, když poněkud postrádá systematickosti a vnitřní koordinaci. Pro Francii poválečných let je možná tak charakteristická, jako exploze empirických výzkumů pro předválečnou Ameriku. Je typické, že Francouzi vybrali cestu komplexního a syntetizujícího přístupu v rámci omezené územní lokality za cenu nižších nároků na zobečnitelnost výsledků zkoumání a za cenu vystavování se kritice preciznosti empirických údajů. V oblasti experimentu inklinují spíše k experimentu myšlenkovému než praktickému, i když se vyhýbají složitým dedukčním principům vlastním německému duchu. Francouzi objevují raději překvapující a zajímavé než podstatné fenomény skutečnosti, ale operují s nimi takovým způsobem, že nakonec vytvoří expresivní obraz skutečnosti v její totalitě. To ovšem neznamená, že moderní francouzská sociologie se vyhýbá empirii. Praktické zaměření na potřeby společnosti si naopak vynucuje stále více te-

rénních výzkumů a hromadění zkušeností přináší i cenné poznatky metodologické. Rozvíjení nových metod není ale nikdy samoúčelné. To spíš najdeme metodologické mezery vyplněné imaginací, i když lze soudit, že vývoj směřuje ke zdůrazňování a upřesňování metodologických postupů — ať už ve smyslu epistemologického přístupu, ke kterému inklinuje značná část metodologů, nebo ve smyslu rozpracovávání a zdokonalování výzkumných technik. Starší generace sociologů preferuje spíš psychologizující technizaci, mladší sociologové (i když, jak se zdá, ne ti nejmladší) mají snahu realizovat se i na poli exaktních matematických postupů.

Tyto úvahy, domnívám se, do značné míry potvrzují redukce francouzské sociologie posledních zhruba dvaceti let do tří proudů podle Jean-Daniel Reynauda:

1. První proud vychází z tradic společenského dějepisu a zeměpisu a z politologie. Opírá se o solidní základnu univerzitní tradice, o slušnou dokumentaci i sbírku průzkumů a metodologických příkladů. Tento proud demonstruje těsné pojitko mezi historií a geografii na jedné straně a sociologií na straně druhé, ale zároveň dynamickou snahu druhé strany o osamostatnění, o vybudování vlastní základny, která by byla stejně dobře vybavená a společensky užitečná, jako po staletí nashromážděné zásoby tradičních společenských věd.

2. Druhý proud je filosofický a ideologický a je rovněž tradiční, i když poněkud jiným způsobem. Nejen že sociologie bývala součástí filosofického studia na univerzitě, ale její francouzští zakladatelé — filosofové ji formulovali spíše jako sociální doktrínu v rámci svého filosofického systému než jako samostatnou vědu. Často přecházela a dosud přechází do společenské kritiky, inspirována marxismem. Moderní tendence k empirickému ověřování tuto snahu spíše obnovují a zesilují. Sociologie je mimo jiné polem, na kterém se stýkají literáti a filosofové se sociologií a ekonomii. Je polem „intelektuálních transformací“.

3. Třetí proud vychází z naléhavé potřeby přímého studia společenských problémů současné Francie. Téměř výlučná koncentrace na francouzskou problematiku je vynucena nadměrnou bohatostí sociálních konfliktů. Nejdříve v ovzduší rychlých změn a zároveň velkých retardací, později v atmosféře nezdravé stagnace a ještě později v klimatu narůstání mzdových problémů, konfliktních pracovních vztahů, potíží urbanizace, přeměny venkova a zemědělců. Stále se měnící situace volaly po rychlých a účinných diagnózách, po sociologických radách odborům, zaměstnaneckým asociacím, vedení administrativy.

Tato poslední „moderní“ sociologická orientace byla již u základů mnoha poválečných ústavů se sociologickou náplní a postupem času sílila i v tradičních univerzitních zařízeních. Vývojově poslední směr se stal prvním podle intenzity zájmů sociologů i podle potřeb společnosti.

Jedním z nejvýraznějších nositelů a iniciátorů této orientace je Středisko sociologických výzkumů (Centre d'Etudes sociologiques) při Národním ústředí vědeckých výzkumů (Centre national de la Recherche scientifique), které vzniklo v r. 1946. Původně šlo o skupinu pracovníků (v r. 1946 dva, v r. 1948 šest zaměstnanců, pak značnější rozšíření na počátku šedesátých let), kteří pod vedením profesora George Gurvitche začali studovat společenské fenomény novými pozorovacími technikami a analýzou získaných informací. Původní tendenci v podstatě sledovalo středisko i později, po svém rozšíření, pod vedením George Friedmanna (od r. 1949 do r. 1951), Maximiliena Sorreho (1951—1956) a Jeana Stoetzela (1956—1968). Vývojovou kontinuitu v zásadním směřování k řešení aktuálních a praktických problémů vlastní společnosti, i kontinuitu personální a do značné míry i kontinuitu konkrétních výzkumů sleduje středisko i v současné době pod vedením Raymonda Boudona. Přítomné období je poznamenáno snahou o větší zájemnost a systematickosti v reagování na potřeby společnosti a snahou o silnější vzájemnou návaznost jednotlivých prací, o tematickou i organizační koordinaci v rámci ústavu a částečně i mimo něj. Externí spolupráce je záměrně orientována na ústavy, které sledují nejen podobné cíle, ale i podobné cesty. Jsou to především Laboratoire de Sociologie industrielle, Centre d'Etudes des Communications de Masse, Centre de Sociologie européenne, Institut des Sciences sociales du Travail a Laboratoire de Psychologie sociale. Analogické mimoparižské ústavy, se kterými Centre d'Etudes sociologiques rovněž spolupracuje, jsou v Toulouse, v Aix-Marseille, v Bordeaux a ve Strasbourg.

Z tradičních školních zařízení navázala na novou orientaci především šestá sekce L'Ecole pratique des Hautes Etudes při Sorbonně, která je věnována vědám společenským a ekonomickým. Profesori této školy, kteří vedou spíše praktické semináře než kursy přednášek, jsou vesměs pracovníky Centre d'Etudes sociologiques nebo některého jiného ze jmenovaných pracovišť.

Z potřeby „třetího směru“ v sociologii vznikla i řada časopisů. Z nejvýznamnějších lze jmenovat: Les Cahiers internationaux de Sociologie (vychází od r. 1946), L'Année sociologique (od r. 1949), Les Archives de Sociologie religieuse (od r. 1956), les Cahiers d'Etudes de l'Automatisme et des Sociétés industrielles (od r. 1963), Sociologie du Travail (od r. 1959), la Revue française de Sociologie (od r. 1960), Communications (od r. 1961) a další.

Důraz, kladený na pragmatické zaměření sociologického zkoumání, se projevil také ve výchovných snahách. Počátkem šedesátých let se začaly objevovat zevrubné učebnice a příručky, jejichž koncepce rovněž odráží preferenci „třetího směru“. Namátkou lze jmenovat sborníky: *Traité de Sociologie* — řízený G. Gurvitchem (1958), *Traité de Sociologie du Travail* — řízený G. Friedmannem a P. Navillem (1961—62), *La Psychologie sociale* od R. Davala, F. Bourricauda, Y. Dela-

motte a R. Dorona (1963—64), *Le Vocabulaire des Sciences sociales* od R. Boudona a P. Lazarsfelda (1965), a další.

Které společenské aspekty a které sociologické domény byly a jsou vybírány pro praktická zkoumání? Co je konkrétní náplní „třetího směru“ francouzské sociologie?

Zdá se, že dominantní oblastí od samého počátku je zjišťování a analýzy postojů ve sféře politické a ekonomické. Tyto výzkumy, vyvolané bezprostřední potřebou řídicích administrativních a hospodářských pracovníků, mají dva zásadní důsledky: rozvinuly specifickou metodologickou oblast na rozhraní sociologie a sociální psychologie a získaly sociologii společenskou nepostradatelnost a prestiž. V souvislosti s těmito pracemi probíhají experimenty s malými pracovními skupinami, řešící hlavní otázky rozhodování, vedení a kontroly skupiny. Psychosociologické výzkumy zasahují do různých meritorních oblastí, které budou dále uvedeny.

V rámci praktické orientace nachází své významné místo sociologie politiky. Lze ji dělit na dvě odvětví: jedno zahrnuje volební studie, druhé analýzy politických systémů.

Značně velkou a v poslední době spíše se stupňující než klesající pozornost zaujímá již dlouhá léta sociologie náboženství. Od klasické metody analýzy dokumentů začínají jednotliví reprezentanti tohoto odvětví přecházet na výzkumy v terénu (hlavně výzkumy organizací a zařízení katolické církve) s použitím matematicko-statistických metod.

Industriální sociologie se intenzivně rozvíjí od r. 1950. V jejím širším rámci dominují studie z oblasti sociologie práce, masových komunikací, teorie organizací a analýzy pracovních vztahů. Část sociologů je inspirována historicky a zabývá se charakteristikami sociálních hnutí a problémy rozvoje, část inklinuje k sociologii ekonomiky. V posledních uvedených odvětvích hraje značnou roli marxistická inspirace, i když marxisté v současné době netvoří samostatnou školu ani skupinu. Vliv marxismu se objevuje zejména v kritických studiích o problémech kolonialismu a o společenském vývoji.

Relativně málo je zastoupena sociologie rodiny, která má své pracovníky a své výzkumy převážně mezi demografy.

Vzestupnou tendenci lze objevit u sociologie vědy, i když většina úkolů řešených v současné době v této doméně se zabývá poněkud jednostranně buď problémem vědeckých organizací nebo otázkou institucionalizace vědeckých novinek.

Intenzivní rozvoj však prodělavá sociologie venkova, která vedle lokálních průzkumů monografickou procedurou začíná provádět rozsáhlá statistická šetření i mezinárodní komparativní výzkumy. Nejzajímavější jsou však dílčí studie o změnách společnosti venkova, způsobených technickými, právními a jinými komponenty života na vesnici. Tyto studie vedou jednak k postupnému odhalování mechanismů globálních změn, jednak k systematickým komparacím venkovských lokalit vymezených druhem společenských vlivů.

Vcelku rovnoměrný vývoj lze pozorovat u urbanistické sociologie, i když v posledních letech je těžiště zájmu přeneseno z tradiční sociologie města na výzkum městské organizace, na analýzy regulátorů a integrotorů městského života a na sociologii bydlení.

Jak rurální, tak urbanistická sociologie úzce souvisí prolínajícími se úkoly i pracovníky se sociologií volného času. Tuto lze rovněž charakterizovat expanzivním rozvojem během posledních deseti let. Zároveň je to jedna z mála oblastí, kde jsou prováděny hojnější mezinárodní komparativní výzkumy.

Specifickou doménou, příznačnou pro Francii, je sociologie „třetího světa“, která se věnuje většinou detailnímu studiu afrických společností. Výzkumy tohoto druhu jsou většinou dlouhodobé a obsahují vedle sociologických hlavně etnografické a kulturně antropologické aspekty. V současné době probíhá například několik výzkumů v Tongu, v Ghaně, na Pobřeží slonoviny a jinde.

„Májové události“ ve Francii vynutily větší pozornost pro sociologii výchovy, která se doposud věnovala především dílčím výzkumům na školách druhého stupně. Nyní se přistupuje k širším společenským problémům této oblasti. Zkoumá se fungování společnosti z hlediska potřeb a požadavků výchovy, hledají se hybné síly ve výchově mládeže, analyzují se jednotlivé fenomény výchovy.

Právě vyjmenované výzkumné oblasti a problémy „třetího směru“ mají pouze demonstrovat a částečně osvětlit způsob existence a způsob rozvíjení této orientace v soudobé francouzské sociologii. Je to jeden z možných úhlů pohledu, nikoliv vyčerpávající přehled úkolů. Zároveň je nutno poznamenat, že problematiku „třetího směru“ nelze zcela oddělit od prvních dvou směrů, že se mnohdy překrývají nejen meritem problému a institucí, která jej řeší, ale i vědeckou a psychologickou erudovaností zúčastněných pracovníků.

Alena Vodáková

K současnému stavu lékařské sociologie v ČSSR a NSR

Lékařská sociologie se u nás v poslední době těší intenzivnímu badatelskému zájmu sociologů — zvláště těch, kteří působí na lékařských fakultách — a pracovníků z oboru sociálního lékařství. Přehlížíme-li činnost těchto pracovníků za poslední období, vidíme, že byla provedena řada někdy i rozsáhlých sociálně medicínských průzkumů a bylo publikováno větší množství sdělení a statí z tohoto oboru. V ČSSR je dosti obecně rozšířeno mínění, že např. sociologie v NSR je ve značném předstihu před sociologií naší. Tyto představy se vztahují i na množství a kvalitu publikací a výzkumů z oblasti lékařské sociologie, na výuku této disciplíny na vysokých školách atd. Ukázalo se, že by bylo velmi poučné pokusit se o jistou konfrontaci současného stavu vývoje této disciplíny u nás a v NSR. K tomuto účelu mimo jiné sloužil i seminář, který byl uspořádán péčí Ústavu sociálně politických věd UK v Praze pod vedením R. Fischla ve dnech 21.—25. IV. 1969 v Živohošti u Prahy. Semi-

náře se zúčastnilo cca 30 odborníků — lékařů, sociálních lékařů, sociologů a společenskovedních pracovníků z kateder na lékařských fakultách. Jako zahraniční host přijel prof. dr. M. Pflanz z lékařské fakulty v Hannoveru v NSR.

Tento seminář byl v pořadí již pátým seminářem zabývajícím se problematikou nově se konstituující úsekové sociologické disciplíny v ČSSR, označované dosud nejednotně jako lékařská sociologie, sociologie medicíny, sociologie zdravotnictví atd.

Seminář měl dvě části. V první se probíraly převážně teoretické otázky a problémy této disciplíny a disciplín příbuzných, v druhé části semináře byli účastníci seznámeni s empirickými výzkumy týkajícími se sociálně medicínských problematiky a se stavem výuky lékařské sociologie na našich lékařských fakultách.

Problematika moderní civilizace a medicíny byla předmětem sdělení akademika J. Charváta. Vlivy, které působí na člověka a společnost, rozdělil J. Charvát na dva základní typy: 1. *vlivy fyzikální, chemické* atd. které jsou snadno měřitelné, a 2. *vlivy psychologické, sociální, společenské*, které považuje za neměřitelné, nevažitelné. Společenské vědy, zkoumající vlivy druhého typu, jsou proti vědám fyzikálním, matematickým atd. v nevýhodě. Jsou z hlediska časového mnohem mladší a dosud zde nedošlo k „revoluci“ podobného typu, jak byla např. ve vědách fyzikálních (Einsteinova teorie relativity). Zabývají se jevy daleko obtížněji postižitelnými a exaktně vědecky zpracovatelnými.

V průběhu rychlého rozvoje moderní technické civilizace nebylo a není dostatečně dbáno toho, jak faktory s nimi spojené působí na životní prostředí, v němž jsou lidé nuceni žít. V důsledku rychlého tempa industrializace jsou postiženy jak atmosféra, tak vodstvo, krajina, půda, rostlinstvo i živočišstvo různými zplodinami, mechanickými zásahy apod. K vlivům fyzikálním, chemickým a biologickým přistupují v moderní společnosti neméně nebezpečné vlivy psychologické a sociální.

Moderní průmyslová společnost navozuje u člověka duševní stresy, aniž je dovede vyřešit. Člověk není moderní civilizací adaptován. Urychlený civilizační vývoj je do značné míry v rozporu s neschopností člověka se těmto změnám adekvátně přizpůsobit. Prof. Charvát na příkladu stresu ukázal, jak sociální podmínky mohou přímo působit na duševní a fyzické zdraví člověka. Pro člověka má např. určité verbální sdělení stejný dopad, jako skutečné fyzické ohrožení života a důležitých životních podmínek. V organismu člověka se mobilizují cukry a tuky bez ohledu na to, že tento biologický mechanismus neodpovídá určité sociální situaci (ohrožení prestiže, statusu, osobnosti atd.), kdy člověk není nucen (dokonce to ani není žádoucí) se bránit fyzicky. Cukry, tuky a soli se při těchto stresových situacích nespotřebují a uloží se do stěn cévních (skleróza), koronálních (infarkty) atd. Medicína zaznamenává v průmyslových společnostech neobyčejně zvýšené počty infarktů, skleróz, du-

ševních chorob, a to u lidí mnohem nižšího věku, než v jakém se tyto choroby vyskytovaly dříve.

Jak řešit otázku stresu u člověka v moderní společnosti? Zabránit vzniku stresů vůbec je utopickým, nereálným přáním. Je nutné odstranit stresy zbytečné a ty, které mají katastrofální důsledky. J. Charvát zdůraznil tzv. „aktivní“ adaptaci člověka, která by se týkala již nikoli generací, ale jedince. Prostřednictvím výchovy, a to již v období dětství a mládí, by měla být ovlivňována interpretace různých signálů, a to tak, aby se zabránilo zbytečným stresům a v důsledku toho i alarmu různých látek v těle člověka v neprospěch jeho zdraví (interpretace toho, co je společensky nebezpečné — lhostejné). Ostatně určitá forma „aktivní“ adaptace je známa a praktikována i u primitivních kultur: pohrdání bolestí, nebezpečím, trýzní, strachem i smrtí.

Prof. J. Charvát podal tak plasticky varovné memento vědce, který se těmito problémy zabývá dlouhodobě nejen v našem prostředí, ale i v mezinárodním měřítku. Ukázal, že zde jde o problematiku, v níž se spolupráci lékařů, psychologů, sociologů a dalších odborníků naskýtají široké možnosti spolupráce.

K problémům sociální medicíny v ČSSR, o koncepci tohoto oboru v našich zemích, hovořil R. Palec. Po stručném, historickém úvodu, zabývajícím se vývojem sociální hygieny a veřejného zdravotnictví, procesem jeho institucionalizace jako specifického oboru v zahraničí i v našem prostředí, se R. Palec věnoval především rozboru situace v tomto oboru po roce 1945.

Název sociální lékařství byl v souvislosti s vývojem u nás po r. 1948 nahrazen novým názvem (r. 1952) organizace zdravotnictví, podle vzoru SSSR (zde byl obor organizace zdravotnictví ustaven r. 1934). Teprve v šedesátých letech dochází k prvnímu pokusu o teoretickou koncepci oboru organizace zdravotnictví. Tento obor je vymezován následujícím způsobem (A. Záček, T. Kotvald, L. Sinkulová, J. Štěpán, Z. Štich aj. — viz Československé zdravotnictví, 14, 1966, 9): „Teorie a organizace zdravotnictví ... je v soustavě lékařských věd oborem, který,

vychází z biologické podstaty člověka, zabývá se převážně společenskou stránkou lidského zdraví. Předmětem jeho vědního zájmu je studium zdravotního stavu obyvatelstva, spolu s komplexem vzájemných vztahů mezi zdravím populace a společností, jakož i účelná organizace péče o zdraví obyvatelstva státu“ (tamtéž, s. 449).

Vztah sociálního lékařství k ostatním medicínským a společenskovedním disciplínám je vyjádřen schématem 1. (Viz A. Záček, *Koncepce „Teorie a organizace čs. zdravotnictví“ jako vědního oboru*, Čs. zdravotnictví, 14, 1966, 9.)

K takto vymezenému oboru a předmětu teorie a organizace zdravotnictví, nyní sociálního lékařství, jsou připomínky z řad sociologů zabývajících se problematikou lékařské sociologie. Některé připomínky se objevily i v diskusi na tomto semináři. Zvláště spornou oblastí zůstává oblast č. 3, kde sociální lékařství má zkoumat zdravotnictví jako systém, jako soustavu speciálních zařízení a činností, jeho funkci atd., a kde značná část problematiky se patrně bude překrývat s částí lékařské sociologie zabývající se fungováním zdravotnictví jako sociálního systému, sociologií nemocnice a zdravotnického zařízení, interpersonálními vztahy ve zdravotnickém zařízení, roli lékaře, sestry, pacienta atd. Takovéto široké pojetí oboru (viz shora uvedenou definici), je možné jen v oblasti nejdůležitějších otázek člověka, v rovině abstrakce, není možno zacházet do detailů, jinak by se takto koncipovaný obor nemohl realizovat (V. Paseka). Zdá se, že reálnější je přístup, v jehož rámci nejrůznější disciplíny budou zkoumat tutéž oblast (zdraví — nemoc) specifickými metodami a

technikami, a tak získáme spíše komplexní pohled.

R. Palec také zdůraznil, že by lékař měl být seznamován s psychologickými, sociálně psychologickými a sociologickými přístupy již na vysoké škole, aby byl schopný myslit při své vědecké a praktické práci v referenčním systému těchto disciplín. Dosavadní opomíjení těchto a dalších oborů (genetika, matematika, etika, psychologie) při výchově lékařů je nežádoucí jak z hlediska imanentního rozvoje medicíny jako vědy, tak z hlediska praktické péče o zdraví člověka.